

NEKA OBJAŠNJENJA PRAVILA I POSTUPAKA U
HRVATSKOME PRAVOPISU

Stjepan Babić

U Republici 5-6 1995. godine Ivo Pranjković objavio je opširnu kritiku *Hrvatskoga pravopisa*, deset tiskanih stranica, pod naslovom *Pravopis koji zbunjuje*. Ponešto je i pohvalio, ali su se pohvale utopile u moru prigovora iz kojih izvlači ovakav zaključak:

“Na temelju svega što je rečeno moram ustvrditi da *Hrvatski pravopis* S. Babića, B. Finke i M. Mogušā (izdanje iz 1994. godine) nije zaslužio prolazne ocjene. Previše je naime u njemu pravopisnih pravila koja su ili nelogična, ili loše formulirana, ili nedosljedna, ili nepotpuna, ili suvišna, ili previše »rastezljiva«, pa nepotrebno destabiliziraju ustaljenu normu, a u pravopisnom rječniku ima previše elemenata koji mu ni po čemu ne pripadaju. To je moje mišljenje, koje, naravno, nikoga ne obvezuje. Je li ono i, ako jest, u kojoj mjeri utemeljeno, neka prosude čitatelji ovoga osvrta te sadašnji i budući korisnici Pravopisa.” (193.)¹

2. Zaključak tobože prepušta čitateljima, a sam im ga je jednoznačno nametnuo pogotovu što je “kritika” pisana u istom smislu. Posebno stručni i posebno kritični čitatelji vidjet će da ta kritika nije osvrt koji bi pokazao dobre i loše strane toga pravopisa kako bi buduća izdanja bila bolja, nego da pokaže kako to djelo ne valja. No on na takve čitatelje i ne računa, nego na manje kritične koji će njegovo pisanje prihvatiti zdravo za gotovo. To se vidi po tome što on stručne probleme, kojih u pravopisu ima, iznosi pojednostavljeno, površno, netočno, petljivo, s mnogo zlovolje i zluradosti. Ja bih takvim postupcima mogao obezvrijediti svaku knjigu pa i vlastitu *Tvorbu riječi u hrvatskom književnom jeziku*, počevši već od naslova što nije *hrvatskome književnom* ili *hrvatskome književnome*. Sam je zbunjen jer suđeci prema njegovim prigovorima, vidi se da se u jezikoslovlju baš ne snalazi dobro i mjesto da probleme dobro prouči prije nego ih kritizira, on nastoji zbuniti i druge. To mu još nije bilo dosta, nego je stručnu, često i uskostručnu problematiku, razglasio u novinama kojima nimalo nije stalo da probleme riješe, nego da pravopisnom problematikom kao senzacijom izvuku iz džepa potrošača koju kunu više.

3. Na prikaz u novinama nema se smisla osvrnati, a i prikaz je u *Republici* takav da Pranjkoviću zapravo ne bi trebalo odgovarati, ali kad ipak odgovaram, onda to činim da objasnim mnoge stvari jer kad Ivo Pranjković mnogošta ne razumije, kako će razumjeti manje stručni čitatelji. Zato ću odgovarati uglavnom da neke stvari objasnim jer mislim da i bez Pranjkovića nekih objašnjenja treba. Objašnjenja će biti opširna jer nema razloga da odgovaram brzojavno kad već treba

¹ Brojka u zagradama nakon Pranjkovićeva teksta označuje stranicu u *Republici*, inače označuje stranicu u HP, ako nije drukčije navedeno.

objašnjavati. Želim da čitatelji nešto nauče. Samo da bi se to dogodilo, molim čitatelje da članak čitaju mirno, s velikom pomnjom i razmišljanjem i s podosta strpljivosti.

4. Što odgovaram u *Jeziku*, to nije zloraba časopisa kojemu sam urednik, prigovor koji sam već čuo, jer me novinar visokotiražnih novina uzalud uporno zvao na intervju, siguran sam da bi mi i *Republika* rado objavila odgovor, a i *Hrvatsko slovo*, pa *Marulić* i druga koja publikacija, ali kad sam se već odrekao dvjestotisućne naklade i prihvaćam publikaciju s nakladom od 3 500 primjeraka, mislim da ova problematika najbolje pristaje *Jeziku*. I dosad sam nastojao da sva pravopisna problematika bude u *Jeziku*, a kao njegov urednik moram se brinuti za ispunjenje njegovih stranica, pogotovu sada kad smo prešli na četrdeset stranica po broju, jer ih nije lako ispuniti sadržajem primjerenim njegovoj naravi.

Mislim da neće ništa smetati što ne odgovaram u *Republici*, nego na drugome mjestu jer ću navoditi citate u dovoljnoj mjeri da bude potpuno jasno što Pranjković kaže.

5. Govorit ću većinom u svoje ime jer se najviše prigovora odnosi na moje dijelove ili na one na koje sam ja najviše utjecao da tako bude. Kolega Moguš već mi je rekao da će on progovoriti o dijelovima koji se tiču njega pa neću o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi.

Najprije moram reći da Pranjković piše ocjene prema osobnim odnosima: prijatelji i oni drugi. Kod prijatelja sve je dobro, a kod onih drugih jedva da ima što dobro. Lako ću to dokazati bude li trebalo, imam gotovo sve što je pisao o drugima, ali sada nije ovdje prilika ulaziti u to.

Već pretpostavka da su trojica autora *Hrvatskoga pravopisa* koji su se dokazali i drugim djelima, takve šeptrlje da napišu tako nevaljalu knjigu, ipak je malo vjerojatna.

Prvi prigovor pa – promašaj

6. U prvoj rečenici Pranjković iznosi ovaj prigovor:

“Novo izdanje Hrvatskoga pravopisa, tzv. londonca (Školska knjiga, 1994), na kojem – da odmah upozorim na jednu nekorektnost – nigdje */zapamtite tu riječ: nigdje, S. B./* ne piše koje je po redu, izaziva u stručnoj javnosti, a i uopće među korisnicima priličan broj nedoumica.” (184.)

Prvi prigovor u načelu bi bio velik grijeh da nije označena godina izdanja. Tako je npr. knjižara i tiskara L. Hartmanna, a poslije S. Kuglija izdavala Šenoina djela bez oznake godine i izdanja. Izdavač je na taj način htio izbjeći kontrolu koja bi ga prisilila na izvršavanje materijalnih obveza prema zakonu o autorskom pravu pa to danas stvara prilične bibliografske teškoće. Školska knjiga nije imala takvih razloga kad je na knjizi zabilježena godina izdanja pa se izdanje zna po godini. Pranjković bar na tri mjesta kazuje da govori o izdanju iz 1994, pa je jasno na koje se izdanje odnosi, i tako njegov prigovor sam po sebi nije opravdan i da je istinit, ali kad to Pranjković ipak prigovora, devedeset i devet posto čitatelja pomislit će da Pranjković govori istinu. A ne govori. U Predgovoru tomu izdanju izričito piše:

“Objavljujući 1990. godine pretisak *Hrvatskoga pravopisa*, u pogovoru smo naveli da ćemo ga doraditi, kao što je bilo zamišljeno i kao što se to redovito čini u novim izdanjima, jer nam od prvoga izdanja 1971. godine od pretiska, zbog poznatih razloga, to nije bilo omogućeno. Ovo je zapravo naše redovito drugo, dorađeno izdanje *Hrvatskoga pravopisa*, /podcrtano sada, S. B./ jer se dva londonska izdanja i pretisak ne mogu zbog posebnih okolnosti smatrati normalnim izdanjima kakva bi bila da je *Hrvatski pravopis* izlazio u sredeim prilikama.”

Što valja misliti o kritičaru koji već u prvoj rečenici iznosi neistinu računajući na veoma veliku vjerojatnost da nitko od čitatelja neće to ići provjeravati. Možda Pranjković Predgovora i nije čitao, ali negativno ocijeniti knjigu, a ne pročitati sve potrebne dijelove, takvoga kritičara ne pokazuje u lijepoj slici.

Figurativno izražavanje – Pranjkoviću nepoznanica

7. Odmah u nastavku Pranjković prigovora:

“Prije svega, u Pravopisu ima previše formulacija koje su neprecizne, nejasne ili posve nerazumljive. Među takvima je npr. formulacija da se pravilu po kojem se prema *strijela* pisalo *strelica* praksa stalno opirala »jer nije održavalo normalne težnje hrvatskoga književnog jezika« (iz nepaginiranog uvoda). Ne ulazeći zasad (nego poslije) u problematiku na koju se to pravilo odnosi, treba reći da pravopisi i postoje zato da reguliraju ono »čemu se praksa opire«, tj. ono što se često ili manje često piše »pogrešno«. Osim toga, u ovoj formulaciji nije jasno kako ikakva pravila, a pogotovu pravopisna, mogu »održavati težnje jezika«. Napokon, nije jasno ni što su to normalne (a što bi bile nekakve »nenormalne«) težnje jezika, pa ni to kako jezik uopće može imati težnje.” (184.)

Prvo, u izvorniku ne piše *održavalo*, *održavati*, nego *odražavalo*, *odražavati*, a to je nešto sasvim drugo. Znam Pranjković će se izgovoriti na tiskarsku pogrešku, ali kad se dvaput ponavlja ista pogreška, onda je to bar znakovito.

Drugo, kad su Hrvati odabrali jekavski govor kao podlogu svomu književnom jeziku, po uzoru na jezik dubrovačkih psiaca, onda je normalna težnja da on bude jekavski. Tako je često i bilo, ali pravopisi su nam sve više nametali likove koji su istovjetni ekavskim. To se najviše odrazilo na području *je* iza tzv. pokrivenoga *r*, tip *pogrješka*, *strjelica*. Tu je i norma i praksa, pisana i govorena, obilno upotrebljavala *je*, ali je kasnije norma sve više nametala *e*. Budući da je problematika opširna, ostavljam je za drugu priliku.²

8. Pitati se kako jezik uopće može imati težnje, to je pitanje maloga Ivice, a ne odrasloga Ive, k tomu još jezikoslovca. Ivo Pranjković kao da nikada nije čuo za figurativno izražavanje. To sam ja naučio još u petom razredu gimnazije, danas prvome, učeći iz Marakovićeve *Žetve*, gdje to lijepo piše,³ ali da ne idemo tako dale-

² Alemko Gluhak i ja pripremamo opširan članak za jedan od idućih brojeva *Jezika*.

³ Marakovićeva *Žetva* zapravo je teorija književnosti, ali sam iz nje mnogo naučio i o jeziku i zato je ljubomorno čuvam i u nju katkada zagledam još i danas.

ko, navest ću mu desetak primjera iz referata Lovorke Zergollern-Miletić koji je mogao čuti i pročitati na Prvome hrvatskome slavističkome kongresu u Puli:

“Česte metafore u dnevnom tisku:

– To ulaganje je uvertira u povratak iseljenih Hrvata;

– Postoji li kakav magnet za obrtnike i investitore;

(...)

– Tramvajska mreža;

– neuralgična točka prometa;

– glumačka zvijezda;

(...)

– financijska injekcija;

– odmrznuti račune...

Rezultati inventivnosti novinara:

– Nekontrolirano se zavrtio bagdaski obiteljski rulet;

– Srpska duhovna katedrala, akademija znanosti;

– Istureni pogon kninske novinarske ekipe – Joško Martinović, itd.

Personifikacije:

– Hrvatska treba naseljavati oslobođena područja;

– Srbija namjerava poslati jamstvo da neće izgubiti demografsku bitku s albanskom većinom;

– Seli se rat u Srbiju?;

(...)

– Stiže sudska vlast;

– Jen počeo značajnije padati, a sa sobom je povukao marku.

.....”⁴

Za onoga koji želi naučiti sasvim dosta.

Ali da se Ivo Pranjković ne bi jeftino izvukao pa rekao: da, ali figurativno izražavanje ne ide u pravopisna pravila. Nisam siguran da ne ide, ali njegov prigovor i nije iz pravopisnih pravila, nego iz nepaginiranoga uvoda, kako i sam kaže.

Veliko nerazumijevanje naših glasova

9. Što se prigovora o pisanju naših glasova tiče, tu se Ivo Pranjković zapleo kao pile u kućine. Taj slikoviti izraz dobro pokazuje njegovu nemoć da na tom području postavi i jedan suvisli prigovor, a ima ih na desetke. Budući da je njegovo petljanje veliko, moram te prigovore prikazati u pet poglavlja.

Jedan mu prigovor o tome glasi:

“Terminologija koja se upotrebljava u pravopisu prilično je neobična. To osobito vrijedi za nazive pojedinih glasova. Tako se npr. govori o *otvornicima* (tj. samoglasnicima), *zatvornicima*, *šumnocima* (suglasnicima), *nepčanicima* (nepčanim suglasnicima ili palatalima), *zvonocima* (zvonkim suglasnicima ili sonantima)

⁴ Iz pismenoga priloga koji se dijelio na kongresu.

i sl. Ne vidim po čemu je npr. termin *zatvornik* bolji ili adekvatniji od termina *suglasnik*. Uvoditi zapravo novotvorenice za nazivlje koje je posve uobičajeno i u hrvatskom (npr. *samoglasnik*, *suglasnik*) i u internacionalnom (*vokal*, *konsonat*), i to u priručniku namijenjenom (i) najširem krugu korisnika, nema nikakva smisla ni opravdanja.” (186.)

10. Taj prigovor činit će se prosječnom čitatelju prihvatljiv jer opća podjela naših glasova na samoglasnike (vokale) i suglasnike (konsonante) tako je općenita da se svima čini opravdanom, na žalost i Pranjkoviću. Da on ne njeguje hrvatski jezik s obzirom na tuđice, opće je poznato pa to pokazuje i ovdje kad piše *terminologija* i *nazivlje* u istom značenju, a samo termin umjesto boljega *naziv*, ali to je usputna napomena. Ali tvrditi da je bolji naziv *nepčani suglasnik* umjesto *nepčanik*, može samo onaj koji nije ništa čuo o načelima u tvorbi i izboru nazivlja, o težnji za univerbizacijom (ujednorječenjem, ujednorječidbi, kako bi se to hrvatski reklo), koji ne zna za gospodarstvenost u jeziku. Ta i laicima je poznato da je bolji onaj naziv koji je kraći, pa to vrijedi i za *nepčanik* umjesto *nepčani suglasnik*, a *nepčanik* i nije tako nov naziv kako se Pranjkoviću čini. A da je htio, mogao je saznati što je bolje. Prije dvije godine izašla je knjiga Milice Mihaljević *Hrvatsko računalno nazivlje* i u njoj to izričito piše pod naslovom Duljina naziva:

“Za jezični i terminološki sustav bolji je kraći naziv od duljega. Najbolje je kad je naziv jedna riječ. Kraći se naziv lakše pamti i ekonomičniji je. Posebno je za vrlo česte pojmove važno da njihov naziv bude kratak.” (Str. 138.)

Ne znam je li čuo za univerbizaciju jer je nema ni u mojoj *Tvorbi riječi* ni u knjizi M. Mihaljević, previše bi bilo da ovdje tumačim što je to i zašto je nema, ali mogao je o tome nešto pročitati u knjizi Miloš Dokulil, *Tvoření slov v češtině*, 1, *Teorie o odvozování slov*, Praha, 1962, str. 27. i 28. ili u literaturi koju Dokulil tu navodi. Ali ako to nije čitao, trebao je sam malo više razmišljati o tome i nešto bolje smisliti jer tako oštar kritičar ne bi smio toliko toga ne znati s područja na kojem kritizira druge.

Reći “Ne vidim po čemu je npr. termin *zatvornik* bolji ili adekvatniji od termina *suglasnik*”, može reći samo čovjek koji ne razmišlja o našim glasovima ili koji ne čita što drugi o njima pišu. Reći ću mu: šumnici jesu suglasnici, ali suglasnici nisu samo šumnici. Isto vrijedi i za zatvornike.

11. Ja sam nekoliko godina predavao studentima fonetiku i fonologiju, a još ih više godina ispitivao o tome i pri tome pazio što studenti razumiju i ne razumiju i ako ne razumiju, zašto ne razumiju. Na pitanje kako se dijele naši glasovi, dobivao sam najčešće stereotipan odgovor: na samoglasnike i suglasnike. Međutim to im ništa nije pomagalo u stjecanju daljnih znanja, s time su jedva što mogli početi. Već se *r* nije uklapao u tu podjelu. Na pitanje jednačenja suglasnika po zvučnosti mnogi jedva da bi što znali suvislo reći. Kad sam im rekao da se ne jednače svi suglasnici, nego samo neki, neka mi kažu koji da, koji ne, jedva da je bilo dobroga odgovora.

Kad sam im protumačio podjelu glasova po otvoru, a zatim po sužavanju otvora, tj. na otvornike, poluotvornike, tjesnačnike, zatvornike, zatvorno-otvorne,

već im je bilo jasnije. Kako to nije jasno Pranjkiću, pretpostavljam ni drugima koji me nisu slušali ni koji to nisu učili iz *Gramatike hrvatskoga jezika – Priručnika za osnovno /istakao S. B./ jezično obrazovanje*, bit ću slobodan da najbitnije protumačim ovdje.

12. Otvornici su glasovi koji nastaju kad zračna struja slobodno prolazi između govornih organa, a glasnice pri tome titraju. Za te je glasove karakterističan ton i za to su ti glasovi harmonični. To su *i, e, a, o, u* te jedan složeni otvornik, dvo-glasnik *ie*, koji se piše sa *ije*. Oni su slogotvorni, tj. mogu sami stajati i tvoriti slog i zato se nazivaju i samoglasnicima.

Poluotvornici nastaju tako da zračna struja ne izlazi potpuno slobodno, na jednom mjestu nailazi na prepreku, ali na drugom ima otvor pa prepreka nije potpuna. Glasnice pri njihovoj tvorbi titraju pa zbog otvora sadržavaju ton, tj. harmoničan zvuk, ali zbog prepreke imaju i šum. To su glasovi *j, l, lj, m, n, nj, r, v*. Nazivaju se zvanačnicima jer su zvonki. Za njih je karakteristično da se ne tvore u parovima. Zbog svoje dvojne naravi mogu biti samoglasnici i suglasnici. Takav je u našim riječima glas *r*, usp. *rat* i *rt*, a ostali mogu biti samoglasnicima u stranim riječima, *bicikl, Kremlj, masakr, njutn*. Zbog toga što su jednim dijelom kao i otvornici, ne sudjeluju u jednačenju po zvučnosti. To znači da uz njih mogu stajati zvučni i bezzvučni šumnici, što je lako pokazati: *sjati-zjati, slama-zlato, sljubiti-uzljubiti, smijač-zmija...* To je važno znati jer se u pravopisima govori o jednačenju po zvučnosti i odmah se zna da tih osam ne sudjeluje u njemu. Treća je skupina glasova kojima u tvorbi zračna struja nailazi na veću ili manju zapreku, zatvor, pa se stvara šum kao karakterističan zvuk i zato se nazivaju šumnicima. Po zatvoru se nazivaju i zatvornicima. To su svi ostali glasovi. Za njih je još karakteristično da se najčešće tvore u parovima, tj. po dva se glasa tvore na istom mjestu na isti način, samo što pri tvorbi jednih glasnice titraju, a pri tvorbi drugih ne titraju. Samo oni sudjeluju u jednačenju po zvučnosti.

Kad sam tako tumačio naše glasove sa svim pojedinostima koje tomu pripadaju, tada su studenti bolje razumjeli jezične promjene, što se očitovalo i u njihovim odgovorima na ispit.

13. Znajući sve to, kad smo Težak i ja priređivali 7. izdanje gramatike za osnovnu školu, smatrao sam da ni osnovnoškolci ne smiju ostati na jednostavnoj podjeli na samoglasnike i suglasnike i da im se mora reći više, pogotovu što je taj sustav i način izlaganja jednostavan. Zamolio sam Zrinku Babić, koja se glasovnom problematikom posebno bavi, da nam pomogne da to što točnije, a opet što jednostavnije prikazemo i da ujedno bude dobra podloga za fonologiju. Ona je to i učinila, kako je u predgovoru 7. izdanju i rečeno. Osim toga, o tome je napisala i dva članka naslovima koji jasno kazuju o čemu je riječ, prvi *Hrvatski glasnički nazivi prema tvorbenim načinima*,⁵ a drugi *Glasnički nazivi prema tvorbenome*

⁵ Jezik, XXXIX, str. 97-107.

*mjestu*⁶ pa je Pranjković imao prilike da se obavijesti o tome, a ako nije bio zadovoljan, mogao je mirno i stručno raspravljati na stručnim mjestima. Ali njega takvo raspravljanje ne zanima, njemu je ugodnije paradirati pred slabo upućenom publikom. Jadni su njegovi studenti, ako im glasove tako predaje kao što je u kritici HP pokazao da ih razumije.

Umjesto da nas pohvali kako se služimo nazivljem koje je s jedne strane jasno jer je domaće, a nije strano kao *kompaktni, difuzni, gravisni, akutski, stridentni, dijezni, bemolni*, da raspravi koliko je ta podloga pogodnija i za fonologiju, on demagoški prigovara kako bi na svoju stranu privukao one koji malo znaju i tako ih zbunio umjesto da ih uputi gdje to mogu naučiti i da im kaže da svi moraju nešto znati i naučiti kako bi bolje razumjeli pravopisne pojave o kojima je riječ.

Da naše nazivlje nije nerazumljivo svima korisnicima HP, proizlazi i odatle što se ono već tri godine uči u osnovnoj školi. Ovdje mogu napomenuti da je neke od tih naziva (otvorniki, zatvorniki, zvanačnici, šumniki) preuzeo i Mirko Berlakovich u svoju gradišćanskohrvatsku gramatiku.⁷

Slične nazive ima i Jože Toporišič u svojoj *Slovenskoj slovnici*: zapornik, pri-pornik, zlitnik, zvočnik, nezvočnik, ustničnik, zobnik, zobnojezičnik, nebnik, mehkonebnik, zadlesničnojezičnik.

Dvoglasnik – zahtjev sinkronije

14. Da se Pranjković ne snalazi u našim glasovima, pokazuju i njegovi prigovori u vezi s dvoglasnikom *ie*. Da imamo dvoglasnik, znao je već Antun Mažuranić jer u svojoj *Slovnici hrvatskoj* 1861. na 3. strani piše: "Prost dvoglasnik imamo u abecedi samo jedan: "ě", koji se u dugih slovkah izgovara kao jednoslovčani *ie*, a u kratkih kao *je*." Poslije smo to zanemarili i zaboravili jer su nam nametali troglasovni izgovor *ije* (mlijeko, bijes), ali da je hrvatski izgovor dvoglasnički, na to nas je upozorio Dalibor Brozović svojom opsežnom studijom O ortoepskoj vrijednosti dugog i produženog ijekavskog *jata*,⁸ a onda isto tako svojom Fonologijom hrvatskoga književnoga jezika.⁹ U tome fonološkome opisu naših glasova opisao je i dvoglasnik tako lijepo, dokazno i opširno da i laicima može biti jasno, ako to studiozno pročitaju. Za dvoglasnik izričito kaže: "on je naime jedini diftong u fonemnome inventaru hrvatskoga književnog jezika."¹⁰

Sigurno je da je Pranjković za to znao, a je li to pročitao, ne znam, a ako je pročitao, ne znam koliko je razumio, a koliko nije. Iz njegovih prigovora HP reklo bi se da nije ili da ne prima Brozovićevo učenje iako Brozović opširno i dokazuje ono što tvrdi. Evo dviju od Brozovićeve tvrdnja kojima jasno kazuje da u hrvat-

⁶ *Jezik*, XL, str. 49-55.

⁷ *Hrvatska gramatika*, Željezno, 1995.

⁸ *Jezik*, XX, str. 66-74, 106-118, 142-149.

⁹ S. Babić i suautori, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1991, str. 379-452, o dvoglasniku i drugim glasovima u istome djelu na str. 381-452.

¹⁰ Isto, str. 452.

skome postoji samo dvoglasnik, a ostalo su glasovi koji dolaze i u drugim riječima na drugim mjestima.

“No od nemogućnosti samoga zamjenjivanja bar u jednome smjeru još je važnije da se /j/ i *ij*,¹¹ kakva im god fonetska priroda bila, bitno drukčije ponašaju. Fonem /j/ u slijedu /jē/ kao i u svakaom drugom položaju uvijek se stapa s prethodnim /l/ i /n/ u /lj/ i /nj/. To je provedeno u G^m /jētā/ jednako kao u osnovi *jēt-* iz ostalih padeža, a tu je duženje prethodilo jotovanju. Glasovni segment *ij* ponaša se posve drugačije pa u prezentu /lijetā/ imamo pravi minimalni par.”¹²

A na drugome mjestu:

“Za fonemnu diftonšku cjelinu govori i činjenica da se /jē/ u morfološkom smislu ponaša na prozodijskoj razini poput svakoga drugog dugoga samoglasnika – to jest, skraćuje se u položaju ispred naglaska, a slične pojave nema ni u jednome pravome slijedu.”¹³

Umjesto da kao profesor *hrvatskoga*, naglašavam hrvatskoga, književnoga jezika, prigovara onima koji su nam umjesto dvoglasnika nametali troglasnički slijed *ije*, on prigovara onima koji se zalažu za tu hrvatsku posebnost. Ali kad Pranjković već prigovara dvoglasniku, tada se o njemu trebao sporiti s Brozovićem, a ne s nama koji smo primijenili jedno učenje koje bolje objašnjava pojave o kojima je riječ.

15. Kao što ste primijetili, dosad nisam spomenuo jat jer je jat povijesna kategorija, jata u suvremenom hrvatskome književnome jeziku nema, postoji samo dvoglasnik i normalni glasovi *je*, *e*, *i* na njegovu mjestu, a kako mi u HP opisujemo suvremeno stanje, jata ne spominjemo. Umjesto da nas pohvali što ga nemamo, što smo stali na čistu sinkroniju, Pranjković prigovara, i to još kako. Barata jatom i to tako da se vidi da i sam ne zna kamo će s njime. Evo što kaže:

“U Pravopisu je posve problematično riješen status tzv. jata, ako se uopće može reći da je riješen. Dugi se refleksi jata (npr. u obliku *dijete*), koji se u Pravopisu naziva dvoglasnikom *ie*, smatra naime posebnim fonemom. Ostali se refleksi očito ne smatraju posebnim fonemima: ni kratki jat, npr. *djeteta* (on se naziva »glasovnim skupom *je* koji se piše sa *je*« /39/ ili »kratkim izgovorom dvoglasnika *ie*« /60/, ni produženi jat, npr. *sjēnā* (on se jednostavno naziva produženo *je*) /41/, ni tzv. ekavski, npr. *vremena* odnosno ikavski refleksi, npr. *vidio*. Prema tome u dugome slogu s jatom (*dijete*) imamo jedan fonem; ako se međutim isti taj slog skraćuje (*djeteta*), onda umjesto jednoga imamo dva fonema. Takav opis predstavlja presedan ne samo kad je riječ o fonološkome sustavu hrvatskoga jezika nego i kad je riječ o sustavu zdravoga razuma.” (187.)

Od svih tih prigovora opravdan je samo onaj koji se odnosi na tekst “kratkim izgovorom dvoglasnika *ie*” jer onda jednostavno nije dvoglasnik. Tu sam pogrije-

¹¹ *ij* Brozoviću znači prvi odrezak dvoglasnika.

¹² N. dj., str. 451.

¹³ N. dj., str. 452.

šio ja, jer sam pisao taj dio, sve ostalo griješi Pranjković. Gotovo je nevjerovatno što je on tu sve nadrobio, uglavnom zato što miješa sinkroniju i dijakroniju.

16. Kako on malo razumije u jezik, pokazuje njegovo načelno pitanje-pri-govor:

“Vrlo je teško domisliti se što bi zapravo trebalo da znači formulacija prema kojoj su pravila o jekavskom izgovoru »prikazana iz samoga književnog sustava« (50.) (što je to književni sustav i kako pravila uopće mogu biti prikazana iz nje-ga?).” (185.)

Osnovna definicija jezika kaže da je jezik sustav znakova, a kako je riječ o književnome jeziku upotrijebio sam *književni sustav*, skraćeno umjesto književno-jezični sustav ili sustav hrvatskoga književnoga jezika, jer nije sustav ni jednoga dijalekta ili govora. Prikazan iz njega samoga znači da nije u poredbi s ikavskim i ekavskim, kako se to dosad činilo, niti s prošlim razdobljima po kojima se govorilo “na mjestu nekadašnjega jata” i sl., kako Pranjković i danas govori i kad misli na suvremeni hrvatski književni jezik. U HP u pravilima o dvoglasniku jednostavno se uopće ne spominje jat, a Pranjković ga prvi put spominje sa tzv., a onda i bez toga.

17. Da je pravi kritičar, on bi najprije objasnio taj nesklad jer odatle i proistje-če Pranjkovićevo nerazumijevanje cijele problematike. On naime misli da refleksi jata mora uvijek biti jednofonemski ili istofonemski. Govorenje da bi *e* u *vremena* i *i* u *vidio* bili kakvi drugi fonemi, a ne *e*, *i* kao i u drugim riječima, zaista je nera-zumljivo. Takva zablude nevjerovatna je i za mladoslovničare. I on još govori o lo-gici zdravoga razuma! Znam da to nije dovoljno jasno za one koji nisu bar malo bolje upućeni u našu fonologiju, ali mi ne preostaje drugo nego zamoliti svakoga tko se želi s time malo bolje upoznati, neka pročita Brozovićevu fonologiju, po-sebno dio o dvoglasniku (diftongu) koji je veoma opširan i razložen, i ako studio-zno čitaju, siguran sam da će sve razumjeti i osjetiti se obogaćenim jer Brozović zaista i usko stručne stvari razlaže jasno i za laike pa mi je potpuno nejasno zašto to Pranjković ne razumije.

18. S toga je područja i ovaj Pranjkovićev prigovor:

“Među primjerima koji se navode za ilustraciju razlika u pisanju ima priličan broj posve nategnutih ili bizarnih npr. *Neke žene uspjevaju/uspjevaju svojom lje-potom* (39) ili *Stara je gorila/gorjela* (51)...” (190.)

Taj je prigovor potpuno besmislen jer su moji primjeri navedeni da pokažu mi-nimalne opreke *je/ije*, *i/je* – koje pokazuje i Brozović samo na drugim primjerima – i da upozore kako valja paziti kad pišemo *ije/je* jer ne pazimo li, ne samo da ćemo pogriješiti nego ćemo napisati ono što nismo željeli reći. A da je bizaran ili nategnut može reći samo onaj koji ne proučava jezik u praksi. Ja godinama sku-pljam naglasne opreke, opreke sa *č/ć*, *ije/je*, i dr. i primjer *Neke žene uspjevaju svo-jom ljepotom* uzet je, još se i sada sjećam ne gledajući u svoju dokumentaciju, iz filma *Pjesma mrtvim ljubavnicima*, gdje je nedostajalo jedno *i* pa je rečeno nešto što je bilo sasvim drugo od onoga što je u izvorniku. Uostalom tako pogriješno piše i Vesna Krmpotić: “Imala je ogromnu potrebu da vjeruje do kraja, što nije uspje-

vala, kao uostalom nitko od nas.”¹⁴ Jedno i potpuno mijenja smisao. I drugi je primjer iz jezične prakse, pisalo je *Lampa je gorila*, samo što sam ga ja za ovu priliku preinačio. Ta i August Šenoa piše gorila umjesto gorjela: “U njezinoj daščari visila je čadava slika čudotvorne Gospe remetske, a pred njom gorila je na čast bogorodici i za spas duše, mjedena svjetiljka.”¹⁵ Ako se iz konteksta i može razabrati da se misli gorjela, ipak to smeta jer pouzdan kontekstualni signal kako *gorila* treba shvatiti dolazi tek na kraju rečenice.

Minimalne su opreke glavni dokazni postupak u fonologiji i običan će to čovjek razumjeti, a ako tko ne zna za njihovu važnost ili je ne priznaje, nije za ozbiljnu jezikoslovnu raspravu, pogotovu ako je on još jezikoslovac kao što je Ivo Pranjković.

Skupina je iza tzv. pokrivenoga r

19. Tu nije kraj Pranjkovićevim prigovorima o istoj temi. Samo što idući navod mora biti poduži, inače bi se moglo dogoditi da ne bude jasno što Pranjković prigovara, a i kad bi bilo, Pranjković bi me mogao optužiti da sam donio istrgnuti navod iz cjeline. Evo što on piše:

“U vezi s jatom moram reći i to da nikako ne smatram opravdanim pisanje *je* umjesto *e* iza tzv. pokrivenog *r*, npr. *vrjedniji*, *brježuljak*, *strjelica*, pa čak i *vrjemenena*, *naprjedan*, *naposrjedan* (!), *usrjed*, *potrjebit*, *trjezven* itd. jer se izriječkom navodi da se ne može smatrati pogrešnim ako tko i tako piše »dok se norma u tim likovima ne ustali« (45). (Ta je formulacija zanimljiva i zbog toga što autori njo-me i nehotice priznaju da destabiliziraju normu.) Autori doduše dopuštaju i likove *s e* (*vremena*, *vredniji* itd.), ali je to manje logično i manje opravdano nego da ih ne dopuštaju. Sada naime u toj oblasti uopće nema pravila. Može pisati kako se tko sjeti (može npr. pisati *ždrjebeta*, ali *vredniji*, *naprjedan*, ali *napredovati*, *vremena*, ali *privrjemen* itd.). Uvedenu novost pravopisci opravdavaju time što su se i prije, čak »i u posebno brižljivo pisanim tekstovima javljali likovi i sa *j*« (45). Tvrdim da to naprosto nije točno. Greške toga tipa bile su posve rijetke kod onih koji su bili koliko-toliko pravopisno pismeni (sam sam lektorirao ili korigirao stotine raznovrsnih tekstova pa to mogu reći), a i kad su se sretale, odnosile su se samo na nekoliko riječi kao što su npr. (*po*)*grješka*, *grješnik*, *strjelica* i sl. (nikada nisam vidio da bi tko pisao *vrjemena*, *potrjeban*, *trjezven* i sl. Uostalom, čak da je to što se tvrdi i točno, ni onda, po mom sudu, ne bi još bilo osnove za »pravilo« kakvo je uvedeno, jer ima područja u kojima se griješilo i više, pa pravila nisu bitno mijenjana, npr. u pisanju zarez, velikog i malog slova, dugog i kratkog jata /opet taj nesretni jat gdje mu nije mjesto! S. B./ (pisalo se npr. vrlo često **dragocijen*, **sku-*

¹⁴ *Brdo iznad oblaka*, 3. izd., Zagreb, 1989, str. 48.

¹⁵ *Sabrana djela*, knj. II, Zagreb, 1963, str. 108. Nisam za ovu priliku mogao provjeriti u izvorniku, ali priređivač ovoga izdanja kazuje da je u tome poštovan izvorni tekst. Kazujem to zbog toga što je vjerojatno da Šenoa nije napisao *bogorodica*.

pocijen, **povijesni* /to će biti tiskarska pogrješka, Pranjkić je vjerojatno napisao *povjesni* jer je tako mislio, S. B./ **bjelac*, **osmijhenuti* (bit će tipkarska pogrješka umjesto *osmijehnuti*), **samosvjest*, **primjetiti* iako su bili propisani, a i sada su, samo likovi: *dragocijen*, *skupocijen*, *povijesni*, *bjelac*, *osmijehnuti*, *samosvijest*, *primjetiti* i sl.)” (187).

Ovo je napisano samo prigovaranja radi, a nimalo ne radi objašnjenja jedne za ista složene pojave.

20. Pranjkić nije uočio dvoje što je za pohvalu. Prvo, da je u HP ostalo dobro sve što je i dosad bilo dobro, tako da oni koji su jednom naučili kako trebaju pisati i da sada ne moraju ponovno učiti, i drugo, da je pravilo jednostavno. Na mjestima gdje se dvoglasnik smjenjuje iza pokrivenoga *r*, dobro je napisati *e* ili *je*. Time je pravilo jednostavno, a jeziku smo dali predah u jednom složenom pitanju i onemogućili lektore da uklanjaju jekavske likove, kao što su ih, poštujući pravopisna pravila, uklanjali do sada, da bude dobro sve do trenutka dok se ne stvori potrebno tijelo koje će mjerodavno odlučiti o tome. Pranjkić i ne sluti što se sve tu krije. Kaže da je pazio kako se piše, ali očito da ni kod zdravih očiju nije dobro vidio, a kako se govori uopće ne spominje. Da je pažljivo slušao govor, čuo bi mnogo više primjera s *rje*. Obecani članak pokazat će problem u cjelini pa molim čitatelje da se malo strpe.

21. Pisanje *pogrješka*, *grješnik* i *strjelica* nisu pogrješke tipa *dragocijen*, *skupocijen*. Tu Pranjkić trpa u isti koš raznovrsne pojave. Nisu sve pogrješke iste. Već sam to učio studente u ocjenjivanju njihovih odgovora, testova i pismenih sastavaka, kad su prigovarali ocjeni. Učio sam ih da kao što ima pozitivnih ocjena od 2 do 5, tako bi trebalo biti od 1 do -4, samo što to iz praktičnih razloga ne činimo po onoj narodnoj: dobrom konju sto mana, a lošem samo jedna: ne valja.

Jedna je pogrješka kad se ogriješi o sustav, a druga je ako se ogriješi o pojedinačnu pojavu, a treća je kad norma nije dobra pa pisac napiše kako bi trebalo biti. Jedno je *dragocijen*, *skupocijen*, *primjetiti*, drugo je već *povjesni*, a treće je *bjelac*, *osmijehnuti se*, *strjelica*, *brježuljak*.

Složeni pridjevi tvoreni multim sufiksom imaju kratkouzlazni naglasak na slogu ispred druge osnove koja je jednosložna i kratka, npr. *bistròok*, *bjelòbrad*, *bosònog*, *crvenòkos*... i stotine takvih i tko napiše *dragocijen*, *skupocijen*, ogriješio se o stotine primjera jer ne zna jednu opću pojavu.

Povjesni je već nešto drugo. Broz u *Hrvatskome pravopisu* čak ima i *povjest*. A. Musić je 1905. u *Nastavnom vjesniku* napisao članak *Naglasak na riječi povjest*. Upozorava da je u Broz-İvekovićevu rječniku zapisano *pòvijest*, a da je to dobro, dokazuje poredbom sa slovenskim. Boranić je ispravio *povjest* u *povijest*, tako nalazimo u 4. izdanju iz 1906, ali u tome izdanju piše: “*povjestan*: *povjesna*, *adj. prema povijest*”. Naime, neki pridjevi tvoreni sufiksima *-(a)n*, a to onda vrijedi za pridjeve tvorene sufiksom *-ni*, osnovu krata, tako imamo od *čàst-čàstan*, *glàs-glàsan*, *svijèst-svijèstan*, *snijèg-snjèžan*, *mjèsèc-mjèsečni*, *pàùk-pàučni*, *ìspovijèd-ìspovjedni*, *pròpovijèd-pròpovjedni*...., ali kod velike većine ostaje du-

žina bez promjene.¹⁶ Boranić je tek u 6. izdanju 1915. godine unio *povijestan: povijesna*.

Kad je dakle nekad bilo *povjest*, kad je lik *povjesni* dugo bio i normativan, onda je razumljivo što su neki tako i pisali. Budući da uz to ni naglasak nije automatski, kao u tipu *skupòcjen*, onda je pogrješka tipa *povjesni* sasvim mala. Pranj-ković bi to morao znati pogotovu što se bavio Musićem.

Bjelac uopće nije pogrješka. Evo što sam ja nakon potanjega proučavanja napisao u svojoj *Tvorbi riječi* za naglasak izvedenica na -(a)c:

“Dvosložne izvedenice imaju uzlazne naglaske, i to dugouzlazni ako osnova završava poluotvornim suglasnikom,¹⁷ a kratkouzlazni ako završava kojim drugim suglasnikom: *bijèlac, cijèlac, krìvac, málac, nijèmac, sámac, sívac, slánac, stránac, šárac, vránac, zdénac, znánac, živac...*, *brzac, mlàdac, škrtac...*

Osjeća se težnja da i prvi dobiju kratkouzlazni: *crnac, hròmac, plàvac i plàvac, pràvac, strmac...* pa se govori i *bjèlac, cjèlac, krìvac, stránac, živac...*

Rijetko druge imaju dugouzlazni: *slijèpac, svètac, vjèštac.*”¹⁸

Da je sve to Pranj-ković znao, vjerojatno ne bi među primjerima spomenuo *bjelac* ili bi nam prigovorio što u HP imamo samo *bijelac, cijelac*.

Isto vrijedi i za *osmjehnuti se*. Da je Pranj-ković bar malo razmislio, ne bi naveo taj primjer ili bi nam prigovorio što nemamo i *osmijehnuti se* jer se govori *òsmjehnuti se* i *osmìjehnuti se* pa bi trebalo pisati i *osmijehnuti se*, kako se i nalazi zabilježeno u rječniku dviju Matica. Ne kažem da tako treba biti jer ne znam zašto se drugo govori i gdje, ali da tko napiše *osmijehnuti se* to ne bi bila velika pogrješka.

Da nije bilo forsiranja ekavskih likova, Hrvati bi vjerojatno pisali *pogrješka, grješnik* i *strjelica*, ali o tome u posebnome članku.

Razlikovanje č i ć

22. Kako Pranj-ković bezvezno prigovara, pokazuje i ovo:

“Nikako nije jasno ni što se hoće reći ovom rečenicom: »Ako znamo da na -ac završava i *Bihać*, lako ćemo razlikovati imenice na -ac i -ač.« (30). (Koliko ja znam, baš ih u Bihaću slabo razlikuju.)” (184.)

Posljednju je rečenicu mogao napisati čovjek koji je trenutačno izgubio svaki kriterij. Jednostavno mu ne vjerujem da u Bihaću slabo razlikuju č i ć, ali kako govore u Bihaću, to uopće danas nije važno za hrvatski književni jezik, to je dijalektologija. A samo je pravilo jasno, premda Pranj-ković kaže da nije jasno. Nije samo kad se taj prigovor razmatra izolirano od teksta iz kojega je uzet. Naime u tom dijelu HP govori se kad se upotrebljava č, a kad ć. Kod č je rečeno da je sufiks -ač čest sufiks, a ovdje, kod ć, kazuje se da je -ač rijedak završetak jer se kaže:

¹⁶ Potanje vidi u mojoj *Tvorbi riječi*, §1422-1426- i 1516-1518.

¹⁷ Evo još jedne potvrde za korisnost poznavanja glasova po otvoru.

¹⁸ *Tvorba riječi*, § 205.

“Rjeđi su sufiksi:

imenički:

-*ać*, -*dać* i -*bać* nalaze se samo u riječima gluhać, golać, puhać; crndać, crvenać; zelembać.”

I sada dolazi rečenica kojoj Pranjковиć prigovara. Ako se zna to što je tu rečeno, a to nije teško zapamtiti, onda se mogu razlikovati imenice tipa *kovač*, *orač*, *pjevač*... i bez zagledanja u pravopisni rječnik. Ako je tu što nejasno, onda je to samo Pranjковиću nejasno.

Ikavica danas neprihvatljiva

23. Pranjковиć dalje prigovara:

“U cijelosti je nejasna formulacija: »Današnji je hrvatski književni jezik utemeljen na jekavskom govoru i na njemu je izgradio svoj sustav vrijednosti pa bi za Hrvate bilo velika teškoća i šteta /u izvorniku: bilo velikih teškoća i šteta, S. B./ kad bi mijenjali svoj tip književnog jezika. Valja to reći stoga što ima Hrvata koji pomišljaju da bi u sadašnjim prilikama valjalo prijeći na ikavicu. Tek u izrazito promijenjenim prilikama trebalo bi ozbiljno procijeniti dobitak i gubitak.« (51) Osobito je teško odgonetnuti što se misli pod »sustavom vrijednosti« koji je uz to jezik sam sebi izgradio na jekavici te koje bi to bile »izrazito promijenjene prilike« što bi dopuštale da se razmotri uvođenje ikavice (meni se čini da su se prilike zadnjih godina dovoljno *izrazito* promijenile). Osim toga, mora se reći da ništa od onoga što je rečeno u citiranom dijelu nema veze s pravopisom.” (185.)

Nevjerojatno što može napisati jezikoslovac koji želi da bude ozbiljno shvaćen. Pođimo od posljednje rečenice. Znam ja da to nema izravne veze s pravopisom, ali ima neizravne. Pranjковиć zaboravlja gdje se taj dio nalazi. Nalazi se poslije pravila o dvoglasniku za koji neki kažu da su teška. A kako i bez toga ima mišljenja da bismo trebali prijeći na ikavicu, misleći da bi sve bilo jednostavnije pa sam to napisao da se ne zanosimo iluzijom kako bismo onda bili automatski pismeni. I rečeno je to iza Napomene pa je i taj dio samo napomena. A koje su to izrazito promijenjene prilike, Pranjковиć bi se mogao domisliti da je samo malo mućnuo glavom. A ja to namjerno nisam rekao jer ne moram sve reći. Kad sam jednom kolegi rekao na što mislim, on me je upozorio: dobro da to nisi rekao jer bi se kakva budala mogla toga dohvatiti pa nas gnjaviti nepotrebnim problemima. Ali ni tada nisam rekao da bismo trebali uvesti ikavicu, nego da bi najprije trebalo ozbiljno procijeniti dobitak i gubitak.

24. Prisiljavati me da jezikoslovcu tumačim što je to sustav jezičnih vrijednosti zaista je besmislen posao. Jer ako to Pranjковиć nije naučio do sada, a uskoro će biti pedesetogodišnjak i već se dvadeset i šest godina bavi hrvatskim jezikom kao stručnjak, teško mi je vjerovati da će ikada shvatiti. Ali kad me već izaziva, reći ću da su upravo zato i navedene opreke kao *Neke žene uspjavaju/uspjievaju svojom ljepotom* i drugo koje svaki čitatelj može naći u tome poglavlju kojemu Pranjковиć prigovara. Molim samo da se potruđi da pročita § 195-202. u HP pa će shvatiti što je to sustav jezičnih vrijednosti.

O tuđim riječima ili čistunstvu

25. Odmah nakon prethodnoga prigovora nastavlja se ovaj:

“Nije baš razumljiva ni ova formulacija iz poglavlja koja se odnosi na riječi iz drugih jezika: »Tuđe riječi treba upotrebljavati tek onda kad za pojmove koji se njima izriču nemamo dobrih zamjena u svojem jeziku i ne možemo ih lako načiniti.« (65.) Završni dio formulacije u najmanju je ruku previše »rastezljiv«. On se može razumjeti čak i kao preporuka korisnicima Pravopisa da ne upotrebljavaju strane riječi, nego da sami stvaraju novotvorenice (onda kad ih je »lako načiniti«). Uostalom i sami pravopisci djau primjer korisnicima pa u svom rječniku, između ostalih, preporučuju *kopnica* (za AIDS, sidu), *mamutnjak* (džambodžet), *bankovnica* ili *glavnjak* (džekpot), *bogataši* ili *mondenci* (džetset), *zamjenjivac* (džoker), *naddobit* (ekstraprofit), *limunika* (grape-fruit ili grejpfrut), *svesmjer(nica)* (džojstik), *računstvo* (matematika), *proteg* (dimenzija), *prednaobrazba* (propedeutika) itd.” (185.)

Prvo, Pranjковиć u tom prigovoru mijesha kriterije. Nisam našao gdje smo umjesto *matematika* preporučivali *računstvo* ni *proteg* umjesto *dimenzija*, u rječniku ih nema, *prednaobrazba* ne nalazi se onako u rječniku kao *kopnica*, *mamutnjak* ili *limunika*, *prednaobrazba* je u zagradama uz *propedeutika* da se zna što ta riječ otprilike znači. Ali to je samo usput.

26. Mi smo jasno napisali zašto se nismo mogli strogo držati samo pravopisnih kriterija:

“Polazimo od pravila da je u književnom jeziku sve dobro ako je upotrijebljeno u skladu sa svojom stilskom vrijednosti. Samo da bi se tako moglo postupati, treba znati sve stilske vrijednosti. Znak > sa zvijezdicom¹⁹ ili bez nje samo upozorava da riječ ima posebne stilske vrijednosti, ali sve one nisu mogle biti označene jer se to i ne može učiniti bez složenoga sustava oznaka. Da smo to činili, time bismo znatno prešli okvire pravopisnoga rječnika. To je predmet rječnikâ, jezičnih i stilskih savjetnika. No i onim što smo učinili, nismo se strogo držali pravopisnih kriterija, ali valja reći da su tako postupali svi naši pravopisni priručnici, od Brozova Hrvatskoga pravopisa, preko Boranićevih izdanja pa sve do našega. Kad bismo se strogo držali pravopisnoga načela, onda su npr. i riječi s *č*, *ć*, *dž*, *đ* svojom glavninom jezični, a nisu pravopisni problem. Pogotovu bi bilo neprimjereno držati se toga u današnjim prilikama kad je hrvatsko rječničko blago u velikom previranju i kad još uvijek nemamo rječnika hrvatskoga književnoga jezika na koji bismo se u pravopisnome pogledu mogli s pouzdanjem osloniti i kad je pravopisni rječnik mnogima jedinim ili glavnim jezičnim priručnikom. Stoga nismo mogli u rječnik unositi riječi samo po pravopisnome kriteriju pa reći: ovako se riječi pišu, a kako se upotrebljavaju, to se pravopisnoga rječnika ne tiče.” (Str. 159.)

¹⁹ Zvijezdicom je vjerojatno moja pogriješka.

27. Strogo pravopisnih kriterija nije se držao ni jedna pravopis do sada, pa ni *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Anića i Silića, iako izričito kaže da se drži i koji Pranjković hvali. Glavnina primjera koje tu Pranjković navodi iz moga su dijela pa ću govoriti u svoje ime. Ja nisam mogao mirno staviti u pravopisni rječnik *džambodžet*, *džekpot*, *džetset*, *džoker*, *grapefruit* ili *grjepfrut*, *džojstik* i sl. jer bih time potpuno legalizirao te neprihvatljive tuđice, nego sam uzeo zamjene koje su se već javile i upotrebljavale ili sam morao na brzinu nešto smisliti da tuđice načnem, da korisnike HP upozorim da nisu baš prihvatljive, da treba tražiti što bolje ako tko nije zadovoljan predloženim zamjenama. Da neke ni sam nisam smatrao konačnim rješenjima, vidi se odatle što smo raspisali natječaj za *džekpot* i što je odaziv bio neočekivan. A taj prigovor može staviti samo čovjek koji nema dobar hrvatski jezični osjećaj. Tu ću ocjenu dokazati. Dobar hrvatski jezični osjećaj traži da se ne upotrebljavaju nepotrebne tuđe riječi, to već vrapci na krovu pjevaju, ali kad je već o pravopisu riječ, moram reći da tako nalazimo i u našim pravopisima. Evo što piše u *Hrvatskome pravopisu* B. Klaića i F. Cipre:

28. "Jedno od temeljnih načela čistoće hrvatskoga jezika jest: ne upotrebljavaj tuđu riječ, ako i s t i p o j a m možeš izreći d o b r o m hrvatskom riječi. Prema tome morali bismo ovdje baviti samo onim tuđicama, za koje nemamo dobrih hrvatskih zamjena. Ali p r a v o p i s mora voditi računa i o takvim tuđicama, koje nisu neophodno potrebne, pa ih zato dobar pisac izbjegava. Tako se na pr. za hrvatski pravopis postavlja pitanje, hoće li se pisati *milieu* ili *milje*, pa kad on određuje da se piše *milieu*, time se ne misli reći, da se ta tuđa riječ preporučuje, kad se mjesto nje može reći *sredina*. Ali treba znati, kako se piše i tuđa riječ; jedno za slučaj, gdje nam ne bi potpuno odgovarala riječ *sredina*, a drugo, da se za one, kojima je dosad bila običnija tuđa riječ, objasni u zagradi značenje hrvatske riječi: *sredina (milieu)*."²⁰

29. To pravilo nalazimo i u novosadskome pravopisu:

"U drugu vrstu idu one riječi koje se još kao tuđice osjećaju. Takve riječi treba upotrebljavati samo onda kad za pojmove koji se njima označavaju nemamo dobrih riječi u svome jeziku."²¹ Samo što novosadski pravopis, dosljedan svomu hti-jenju, nema upozorenja kad u rječniku donosi tuđice, *milieu* ni *milje* nema, a *nivo* donosi bez ikakve oznake, da se to hrvatski može reći *raz(ina)*.

30. Anić-Silićev pravopis nema ništa o pisanju općih imenica stranoga podrijetla, ali je rječnik i pretrpan tuđicama uskostručne upotrebe, ali nema *nivo* ni *niveau*, *milje* ni *milieu*, što nije baš vrlina toga pravopisa. Ali problema o kojemu je ovdje riječ, morao bi se i on dotaći, iako na drugom području i riješiti ga načelno kao i mi. Evo što pišu:

²⁰ Zagreb, 1944, str. 67.

²¹ *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*. Zagreb – Novi Sad, 1960, str. 134.

“Od morfoloških podataka navedeni su (također) samo oni podaci koji su pravopisno karakteristični. (Ponekad su pored njih i pravopisno nezanimljivi podaci – da se ne bi stvorio dojam kako se preporučuju samo navedeni podaci.”²²

Jedna od najvećih mana Anić-Silićeva pravopisa jest upravo u tome što je nepotrebne i neprihvatljive tuđice donosio kao normalne riječ, npr. *avijatika, baštovandžija, bezbjedan, bezbjednost, bezuslovnost, čutati, dijametar, dolihocfalija, obezbijediti, obezbijeđenost, obezbjeđenje, obezbjeđivati...*

31. Mi HP nismo mogli pisati tako neutralno i zato smo jasno objasnili naš postupak tekstem navedenim ovdje u § 26. Nismo dakle u *Hrvatskome pravopisu* mogli biti ravnodušni prema nehrvatskim osobinama, kao što su to bili Anić i Silić u svome *Pravopisnome priručniku hrvatskog ili srpskoga jezika* – jer nije on bio *ili srpski* samo u svome naslovu, nego dobrim dijelom i u svome sadržaju, a Pranjković ga je ipak hvalio i danas ga hvali – nego smo našli način da obilježimo što u hrvatskome književnome jeziku ima ili treba imati prednost, a da pri tome nismo ništa proglašavali pogriješnim i umjesto da nas Pranjković pohvali za tako dobro rješenje, on na nas drvlje i kamenje.

Svršetak u idućem broju.

PITANJA I ODGOVORI

POLARNO SVJETLO ILI POLARNA SVJETLOST

 d gospode Inge Lisac dobili smo ovo pitanje:

Bavim se fizikom visoke atmosfere (aeronomijom) i obrađujući pojavu polarne svjetlosti u literaturi objavljenoj na hrvatskome jeziku, koja kod nas postoji stotinjak godina, našla sam za nju više naziva:

polarna zora (1872)

sjevna zora (1871, 1968)

polarno svjetlo (1943, 1949, 1962, 1985, 1992)

polarna svjetlost (1938, 1951, 1957, 1958, 1959, 1978, 1992).

Svi su ti nazivi prijevodi s latinskoga (aurora borealis) na kojem su objavljivani stariji tekstovi ili s jezika zemalja gdje je ta pojava ponekad svakodnevna ili česta (skandinavske zemlje, Njemačka, Danska, Engleska i dr.). U našim je krajevima rijetka i slabije izražena s obzirom na parametre koji je opisuju pri vizualnome opažanju (vrsta i dinamika oblika, boja, sjaj, rasprostiranje na nebu) i pri instrumentalnome mjerenju (vrsta i jakost spektralne linije, jakost reflektiranoga radarskog signala i dr.).

²² Pravopisni priručnik hrvatskog ili srpskoga jezika, Zagreb, 1986, str. 217.